

—
Верховний
Суд

Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

у справах щодо призначення, зміни,
стягнення аліментів

Зміст

Посилання на Правові висновки Великої Палати Верховного Суду, які застосовані в практиці Касаційного цивільного суду	4
Правові висновки Верховного Суду України, які застосовані в практиці Касаційного цивільного суду	4
Відступлення від правових висновків Верховного Суду України, викладених в раніше ухвалених постановках	4
1. Стягнення/зміна розміру аліментів, заборгованості/пені/неустойки із аліментів	5
1.1. Посилання суду на існування заборгованості за аліментами та невідвідування відповідачем навчального закладу дитини протягом одного навчального року повною мірою не може свідчити про ухилення батьків від виконання своїх обов'язків	5
1.2. Заборгованість аліментів та пеня на них повинні бути сплачені в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата боржнику	6
1.3. Проценти за розміщення коштів на депозитних рахунках є доходом від майна тому вони враховуються при нарахуванні аліментів	8
1.4. Зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України	9
2. Стягнення додаткових витрат на дитину	11
2.1. Повна або часткова компенсація додаткових витрат на дітей забезпечується із урахуванням матеріального становища батьків	11
3. Стягнення аліментів на повнолітніх дітей	12
3.1. Витрати на навчання дітей, після досягнення ними повноліття, покладаються на обох батьків незалежно від того, з ким із них проживає дитина	12
3.2. Стягнення аліментів на утримання повнолітньої дитини, що продовжує навчання, припиняються у зв'язку з закінченням навчання чи відрахуванням з навчального закладу, але не в зв'язку з канікулами	14
3.3. Отримання повнолітнім непрацездатним дочкою/сином доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що вони не потребують матеріальної допомоги	15
4. Стягнення аліментів на утримання батьків	16
4.1. Звільнення від обов'язку утримувати матір, батька може мати місце лише у випадку, якщо такий обов'язок у дочки, сина виник	16

4.2. Отримання матір`ю/батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько/мати не потребують матеріальної допомоги	17
5. Стягнення аліментів на утримання чоловіка (дружини)	18
5.1. Право на утримання (аліменти) має непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом	18
6. Спори про стягнення аліментів з іноземних громадян	20
6.1. Питання щодо стягнення аліментів з іноземних громадян вирішується згідно із законодавством України, якщо позивачем є громадянин України	20

Правові висновки Великої Палати Верховного Суду, які застосовані у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, що виникають із сімейних правовідносин:

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 572/1762/15-ц (провадження № 14-37цс18)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75296544>.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79382745>.

Правові висновки Верховного Суду України, які застосовані у практиці Касаційного цивільного суду у спорах, що виникають із сімейних правовідносин:

Постанова від 05 лютого 2014 року у справі № 6-143цс13
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37401891>.

Постанова від 16 серпня 2017 року у справі № 6-1111цс17
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68480656>.

Відступлення від правових висновків Верховного Суду України, викладених в раніше ухвалених постановах:

Постанова від 1 липня 2015 року у справі № 6-94цс15
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46649969>.

Постанова від 16 березня 2016 року у справі № 6-300цс16
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56580982>.

Постанова від 2 листопада 2016 року у справі № 6-1554цс16
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/59023191>.

1. Стягнення/зміна розміру аліментів, заборгованості/пені/неустойки із аліментів

1.1. Посилання суду на існування заборгованості за аліментами та невідвідування відповідачем навчального закладу дитини протягом одного навчального року повною мірою не може свідчити про ухилення батька від виконання своїх обов'язків

16 січня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про позбавлення відповідача батьківських прав стосовно ОСОБА_4.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Позивач з відповідачем є батьками ОСОБА_4, яка після розірвання шлюбу між сторонами проживає з матір'ю.

Предметом спору у цій справі є позбавлення відповідача батьківських прав стосовно дочки.

Відповідно до частини третьої статті 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Пункти 1, 2 статті 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, передбачають, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.

Судом встановлено, що 12 червня 2014 року Залізнична районна адміністрація Львівської міської ради надала висновок про доцільність позбавлення батьківських прав відповідача, з метою захисту прав та інтересів його малолітньої дочки.

Відповідно до характеристики, наданої директором школи, в якій навчається донька сторін у справі, батько не брав участі у вихованні дитини, не спілкувався з вчителями, не приводив до школи та не забирав дитину, не брав участі у батьківських зборах.

Згідно з частиною першою статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Частина четверта статті 19 СК України визначає, що під час розгляду судом спорів щодо позбавлення батьківських прав обов'язковою є участь органу опіки та піклування.

Рішенням районного суду встановлено заборгованість відповідача за аліментами та стягнуто неустойку за прострочення сплати аліментів. Суд вважав доведеним, що відповідач фактично самоусунувся від виконання батьківських обов'язків.

Проте, ураховуючи, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу, суд не встановив усіх фактичних обставин для правильного вирішення справи і не визначив, у чому саме полягає свідоме та умисне ухилення відповідача від виконання своїх батьківських обов'язків, чи є рішення суду таким, що ухвалене в інтересах дитини.

Установлення таких фактичних обставин справи має важливе значення для правильного її вирішення.

Постановою Верховного Суду від 16 січня 2019 року рішення Франківського районного суду м. Львова від 09 лютого 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 12 червня 2017 року скасовано. Справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 465/3694/14-ц (провадження № 61-36265св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79313696>.

Аналогічна позиція сформульована у постановах Верховного Суду від 07 лютого 2019 року у справі № 713/63/17 (провадження № 61-27680св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79805761>.

1.2. Заборгованість аліментів та пеня на них повинні бути сплачені в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата боржнику

18 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості зі сплати аліментів та пені та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про зменшення розміру аліментів.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Судами встановлено, що з 2002 року по 2004 рік сторони перебували у зареєстрованому шлюбі. Перебуваючи у шлюбі у них народилась донька.

У 2004 році між позивачем та відповідачем було укладено договір про сплату аліментів на дитину, який був посвідчений нотаріально. Відповідно до умов цього договору, відповідач (за первісним позовом) зобов'язався сплачувати аліменти на утримання доньки у розмірі 50% від своєї заробітної плати, але не менш ніж 500 грн щомісячно, до досягнення дитиною повноліття. У разі несвоечасного виконання умов договору і виникнення заборгованості зі сплати аліментів з вини відповідача (за первісним позовом) він повинен буде сплачувати на користь позивача пеню у розмірі 1 % від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення.

Згідно з частиною першою статті 189 СК України батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом.

У частині першій статті 9 СК України передбачено, що регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть

врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства.

Суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про наявність підстав для стягнення з відповідача заборгованості за аліментами та пені, однак вийшли за межі позовних вимог, стягнувши заборгованість та розрахувавши пеню також і за місяці, за які позивач не просила їх стягувати.

Заборгованість та пеня повинні бути сплачені в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата відповідачу, оскільки останній отримував заробітну плату в валюті, той й заборгованість за аліментами належить стягнути саме в тій валюті, в якій була виплачена заробітна плата.

Вирішуючи спір, суди, належним чином дослідивши та надавши оцінку поданим сторонами доказам, дійшли правильного висновку про те, що з вини відповідача, який зобов'язаний сплачувати аліменти, виникла заборгованість зі сплати аліментів, однак провели неправильний розрахунок заборгованості та пені за аліментами.

Отже, колегія суддів вважає за необхідне в цій частині змінити рішення судів першої та апеляційної інстанцій.

За змістом частини третьої статті 551 ЦК України у разі, якщо розмір неустойки перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення, суд може його зменшити.

Верховний Суд вважає за необхідне зменшити розмір пені, змінивши оскаржені судові рішення першої та апеляційної інстанцій у частині стягнення заборгованості за аліментами та пені, оскільки судові рішення в цій частині ухвалені без додержання норм матеріального та процесуального права, що є підставою для їх зміни.

Постановою Верховного Суду від 18 вересня 2019 року рішення Приморського районного суду м. Одеси від 27 грудня 2016 року та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 12 липня 2017 року в частині стягнення заборгованості за аліментами та пені змінено, стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 заборгованість за аліментами у розмірі 5 200 дол. США. та 5 261,52 євро, пеню у розмірі 2 000 дол. США. та 2 000 євро, вирішено питання по судовому збору.

Nota Bene! У постанові Великої Палати Верховного Суду зазначено, що «гривня як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України. Сторони, якими можуть бути як резиденти, так і нерезиденти – фізичні особи, які перебувають на території України, у разі укладення цивільно-правових угод, які виконуються на території України, можуть визначити в грошовому зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті. Відсутня заборона на укладення цивільних правочинів, предметом яких є іноземна валюта, крім використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави, за винятком оплати в іноземній валюті за товари, роботи, послуги, а також оплати праці, на тимчасово окупованій території України. У разі отримання у позику іноземної валюти позичальник зобов'язаний, якщо інше не передбачене законом чи договором, повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики), тобто таку ж суму коштів у іноземній валюті, яка отримана у позику. Тому як укладення, так і виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, зокрема позики, не суперечить чинному

законодавству. Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті.

Постановою Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79382745>.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі № 522/4045/13-ц (провадження № 61-27716св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83387530>.

1.3. Проценти за розміщення коштів на депозитних рахунках є доходом від майна тому вони враховуються при нарахуванні аліментів

05 вересня 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за скаргою ОСОБА_1 на дії старшого державного виконавця Печерського районного відділу державної виконавчої служби м. Києва головного територіального управління юстиції у м. Києві Кириленко Д. М., заінтересована особа – ОСОБА_2. Скаржник просив суд скасувати складену державним виконавцем довідку-розрахунок заборгованості за аліментами, відповідно до якої визначена його заборгованість за аліментами у розмірі 40 % від доходів у вигляді процентів, отриманих ним у 2016 році за банківськими вкладками.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Ухвалою районного суду у задоволенні скарги скаржнику відмовлено, суд першої інстанції керувався тим, що відсутні підстави для задоволення скарги заявника, оскільки державний виконавець діяв відповідно до вимог СК України та Закону України «Про виконавче провадження».

Постановою Апеляційного суду м. Києва апеляційну скаргу скаржника задоволено частково, ухвалу районного суду скасовано та прийнято нову постанову, якою скаргу скаржника задоволено частково, визнано неправомірними дії старшого державного виконавця, які полягали у нарахуванні аліментів з процентів за депозитними вкладками боржника.

Положення статті 81 СК України та частини третьої статті 181 СК України вказують на необхідність визначення розміру аліментів від частки доходу платника, а не його заробітку. Звуження ж змісту норм закону за допомогою положень підзаконних нормативно-правових актів є неприпустимим.

При цьому зміст положень Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, включає до поняття «заробітку» також і виплати, які заробітною платою не є, зокрема доходи від підприємницької діяльності, кооперативів, тощо, що свідчить про більш широке тлумачення змісту поняття «заробіток», ніж виплати, які виплачуються в межах трудових правовідносин.

Крім того, у пункті 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, зазначено,

що утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміна «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися, як визнання цих понять синонімами в контексті приписів цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

З урахуванням системного способу тлумачення зазначений вище Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є підзаконним нормативно-правовим актом, а тому тлумачення його положень має здійснюватися з урахуванням дійсного змісту норм закону, на розвиток та виконання якого він прийнятий.

Тому відсутні підстави для задоволення скарги заявника, оскільки державний виконавець при нарахуванні аліментів з отриманих доходів, у тому числі з процентів за розміщення коштів на депозитних рахунках, діяв відповідно до вимог СК України та Закону України «Про виконавче провадження».

Постановою Верховного Суду від 05 вересня 2019 року постанову Апеляційного суду м. Києва від 05 вересня 2018 року скасовано, ухвалу Солом'янського районного суду м. Києва від 29 березня 2018 року залишено в силі.

Nota Bene! У зв'язку з викладеним Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові від 07 травня 2018 року у справі № 640/537/14-ц (провадження № 61-15685св18), ухваленої Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, згідно з яким Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, є вичерпним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 травня 2019 року у справі № 640/537/14-ц (провадження № 61-15685св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73837478>.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 760/4569/18-ц (провадження № 61-45100сво18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182492>.

1.4. Зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України

20 червня 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про зміну розміру стягуваних аліментів на утримання неповнолітньої дитини.

Суди встановили, що рішенням районного суду, яке набрало законної сили, стягнуто з відповідача на утримання неповнолітнього сина 500 грн до досягнення ним

повноліття та 500 грн на утримання дочки до досягнення нею 23 років або до припинення навчання.

Звертаючись до суду з позовом, позивач посилався на те, що набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів», яка визначає, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, у зв'язку із чим позивач вважав, що повинно бути збільшено розмір присуджених аліментів.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

У частині першій статті 192 СК України передбачено, що розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Аналіз статті 8 СК України та частини першої статті 9 ЦК України дає змогу дійти висновку, що положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин.

Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту. Зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України.

Юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків. Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту. Зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України.

Встановивши, що єдиною підставою для задоволення позовних вимог та зміни розміру аліментів, суд першої інстанції вказав на зміну норми закону про розмір аліментів, апеляційний суд зробив правильний висновок про скасування рішення суду першої інстанції та відмову в задоволенні позову.

Верховний Суд звертає увагу, що Законом України від 03 липня 2018 року № 2475-VIII частину першу статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» доповнено абзацом другим, яким передбачено, що виконавець стягує з боржника аліменти у розмірі, визначеному виконавчим документом, але не менше мінімального гарантованого розміру, передбаченого СК України. Тобто законодавство передбачає механізм, який надає можливість забезпечити виплату аліментів у розмірі не нижче мінімального гарантованого розміру, передбаченого СК України навіть

за наявності постановлених раніше судових рішень про стягнення аліментів у розмірі, нижчому ніж мінімальний гарантований розмір аліментів, встановлений законом на час стягнення.

Постановою Верховного Суду від 20 червня 2019 року рішення Апеляційного суду Харківської області від 22 листопада 2017 року залишено без змін.

Nota Bene! Стаття 192 СК України тільки вказує на можливість зміни раніше встановленого розміру аліментів за наявності доведених у судовому порядку підстав, а саме: зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

З підтвердженою позицією Верховного Суду України від 05 лютого 2014 року у справі № 6-143цс13 можна ознайомитись за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37401891>.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження № 61-51сво19) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82857515>.

2. Стягнення додаткових витрат на дитину

2.1. Повна або часткова компенсація додаткових витрат на дітей забезпечується із урахуванням матеріального становища батьків

21 лютого 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення додаткових витрат на дітей.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно із частиною першою статті 185 СК України той із батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Це положення стосується особливих обставин, приблизний перелік яких надається цією статтею. До таких особливих обставин закон відносить насамперед випадки, коли дитина, яка знаходиться на утриманні батьків, потребує додаткових витрат, у тому числі у зв'язку з розвитком певних її здібностей. Визначення таких особливих обставин належить до компетенції суду, і вони є індивідуальними в кожному конкретному випадку.

Згідно з частиною другою статті 185 СК України розмір участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину в разі спору визначається за рішенням суду, з урахуванням обставин, що мають істотне значення.

Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати, якою мірою кожен із батьків зобов'язаний брати участь у цих витратах з огляду на матеріальне та сімейне становище сторін та інші інтереси й обставини, що мають істотне значення. У випадку, коли матеріальне

становище батьків не дає змогу забезпечити повну оплату додаткових витрат, вони можуть бути компенсовані лише частково.

Ураховуючи зазначені обставини, суд визначає розмір додаткових витрат на дитину, зумовлених особливими обставинами, одному з батьків у твердій грошовій сумі.

Наявність таких додаткових витрат має довести особа, що заявляє позовні вимоги про їх стягнення. Ці кошти є додатковими, на відміну від коштів, які отримуються одним з батьків на утримання дитини.

У цих випадках ідеться про фактично зазначені або передбачувані витрати, тому їх необхідно визначати у твердій грошовій сумі.

Постановою Верховного Суду від 21 лютого 2018 року рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 22 грудня 2015 року, в незмінній його частині, та рішення Апеляційного суду Вінницької області від 21 січня 2016 року залишено без змін, якими стягнуто з відповідача половину додаткових витрат на лікування дітей та витрат з розвитку музичних здібностей на користь позивача відповідно до положення статей 141, 180, 185 СК України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 лютого 2018 року у справі № 127/16614/15-ц (провадження № 61-2371св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72489694>.

Аналогічна позиція сформульована у постановках Верховного Суду:

- 1) від 08 травня 2018 року у справі № 272/118/17-ц (провадження № 61-13311св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73902406>;
- 2) від 10 травня 2018 року у справі № 2-1161/2011 (провадження № 61-15690св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74121043>;
- 3) від 16 травня 2018 року у справі № 666/5055/15-ц (провадження № 61-6827св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74309677>;
- 4) від 26 вересня 2018 року у справі № 759/328/17 (провадження № 61-1264св17) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77068054>.

3. Стягнення аліментів на повнолітніх дітей

3.1. Витрати на навчання дітей, після досягнення ними повноліття покладаються на обох батьків незалежно від того, з ким із них проживає дитина

21 лютого 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – ОСОБА_3, про стягнення аліментів на утримання сина, який продовжує навчання.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За правилами частини першої статті 199 СК України, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення 23 років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

Правовідносини щодо утримання батьками повнолітніх дочки, сина регулюються главою 16 СК України, яка, зокрема, передбачає обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, у спосіб сплати аліментів (статті 199, 200, 201 СК України). При визначенні розміру аліментів мають бути враховані вартість навчання, вартість підручників, проїзду до навчального закладу, проживання за місцем його знаходження.

СК України ґрунтується на принципі рівності прав та обов'язків батьків: брати участь у матеріальних витратах зобов'язані обоє з батьків, незалежно від того, з ким із них проживає дитина.

За змістом статей 191, 200 СК України аліменти присуджуються рішенням суду від дня пред'явлення позову. Суд визначає розмір аліментів на повнолітніх дочку, сина у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) платника аліментів. Частина заробітку (доходу) матері, батька, яка стягуватиметься як аліменти на повнолітніх дочку, сина, визначається судом з урахуванням обставин, зазначених у статті 182 цього Кодексу.

Судом встановлено, що позивач навчається в університеті, потребує матеріальної допомоги батька, зокрема, на витрати, пов'язанні з навчанням, харчуванням, проживанням у гуртожитку, витрати на проїзд.

Рішення районного суду, яким позов задоволено частково та стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти у розмірі 1 500 грн на період навчання останнього, рішенням апеляційного суду змінено в частині розміру аліментів, їх розмір зменшено до 1 000 грн, оскільки доходи відповідача від підприємницької діяльності значно зменшились, а також він сплачує аліменти на утримання ще двох неповнолітніх дітей.

Проте суд апеляційної інстанції, перевіряючи рішення суду першої інстанції, не звернув уваги на те, що обов'язок утримувати свого повнолітнього сина, який продовжує навчатися після досягнення повноліття, незалежно від форми навчання, покладається на обох батьків, не врахував можливість відповідача надавати матеріальну допомогу та фактично перекинув обов'язок піклуватися та матеріально забезпечувати повнолітнього сина, який навчається, винятково на матір – ОСОБА_3, що є порушенням норм закону.

Постановою Верховного Суду від 21 лютого 2018 року рішення апеляційного суду Дніпропетровської області від 17 листопада 2016 року скасовано та залишено в силі рішення Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 14 липня 2016 року

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 лютого 2018 року у справі № 208/3075/16 (провадження № 61-1343св18) можна ознайомитись за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72489489>.

Аналогічна позиція сформульована у постановках Верховного Суду:

- 1) від 21 березня 2018 року у справі № 308/2268/16-ц (провадження № 61-9486св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73304745>;
- 2) від 01 серпня 2018 року у справі № 539/2580/16-ц (провадження № 61-20377св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75690586>;

- 3) від 12 вересня 2018 року у справі № 350/326/17-ц (провадження № 61-15310св18)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76502954>;
- 4) від 10 жовтня 2018 року у справі № 216/3757/16-ц (провадження № 61-16217св18)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77285690>;
- 5) від 05 грудня 2018 року у справі № 701/699/16-ц (провадження № 61-20608св18)
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78428254>.

3.2. Стягнення аліментів на утримання повнолітньої дитини, що продовжує навчання, припиняються у зв'язку з закінченням навчання чи відрахуванням з навчального закладу, але не у зв'язку з канікулами

23 січня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про стягнення аліментів на утримання повнолітньої дитини, що продовжує навчання.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

На відміну від правовідносин щодо участі батьків у додаткових витратах на дитину (стаття 185 СК України), правовідносини щодо обов'язку батьків утримувати повнолітніх дочку, сина на період навчання регулюються главою 16 СК України, яка, зокрема, передбачає обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, у спосіб сплати аліментів (статті 199, 200, 201 цього Кодексу).

При визначенні розміру аліментів необхідно враховувати вартість навчання, підручників, проїзду до навчального закладу, проживання за місцем його знаходження. Норми цієї глави не встановлюють самостійного, окремого від аліментних зобов'язань, обов'язку батьків брати участь у додаткових витратах на дочку, сина, що викликані особливими обставинами.

Таким чином, обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчатися після досягнення повноліття (незалежно від форми навчання), виникає за обов'язкової сукупності таких юридичних фактів: досягнення дочкою, сином віку, який перевищує 18 років, але є меншим 23 років; продовження ними навчання; потреба у зв'язку з цим у матеріальній допомозі; наявність у батьків можливості надавати таку допомогу.

Під час розгляду справи встановлено, що повнолітній син сторін у справі навчається у вищому навчальному закладі та потребує матеріальної допомоги у зв'язку з навчанням.

Також встановлено, що відповідач сплачує аліменти на утримання неповнолітнього сина від іншого шлюбу, зареєстрував інший шлюб, а також припинив здійснювати підприємницьку діяльність.

Ухвалою Апеляційного суду рішення суду першої інстанції щодо стягнення аліментів із відповідача проводити у твердій грошовій сумі в розмірі 600,00 грн залишено без змін та вирішено питання щодо звільнення відповідача від обов'язку сплачувати аліменти під час перебування сина сторін на канікулах.

Однак колегія суддів Касаційного цивільного суду не погодилась із таким висновком судів попередніх інстанцій, оскільки чинне законодавство такий виняток не передбачає, а той факт, що під час канікул син не проходить навчання, не є підставою для звільнення від передбаченого статтею 199 СК України обов'язку батьків утримувати повнолітнього сина, який продовжує навчання, оскільки канікулярний час входить у період навчання.

За змістом статті 199 СК України законодавець визначив обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей, які продовжують навчатись, тобто на весь період навчання, який охоплює період від вступу до закінчення чи відрахування з навчального закладу.

Постановою Верховного Суду від 23 січня 2019 року рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 28 березня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 15 травня 2017 року змінено - виключено із них посилання на «без урахування часу канікул». В іншій частині рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 28 березня 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 15 травня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 346/103/17 (провадження № 61-20178св18) можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516702>.

3.3. Отримання повнолітнім непрацездатним дочкою/сином доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що вони не потребують матеріальної допомоги

12 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення матеріальної допомоги на утримання повнолітнього непрацездатного сина, з урахуванням уточнених позовних вимог позивач просив стягнути на його користь з відповідача майнову допомогу на утримання в розмірі $\frac{1}{4}$ частини від його доходу (заробітку) щомісячно, починаючи з дня звернення до суду пожиттєво.

Суди встановили, що відповідач є батьком позивача, останньому встановлена II група інвалідності безтерміново, відповідач є особою з інвалідністю III групи з професійного захворювання безтерміново, отримує пенсію за віком, також отримує щомісячно страхові виплати. Батько матеріальну допомогу сину не надає.

Рішенням місцевого суду залишено без змін, ухвалою апеляційного суду позов задоволено частково, стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти у розмірі $\frac{1}{6}$ частини з усіх видів заробітку.

З таким рішенням погоджується й Верховний Суд з огляду на таке.

Відповідно до частини восьмої та дев'ятої статті 7 СК України регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї. Сімейні відносини регулюються на засадах

справедливості, добросовісності та розумності відповідно до моральних засад суспільства.

Тлумачення статей 198, 200 СК України свідчить, що при встановленні, повнолітні непрацездатні дочка чи син потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі.

Постановою Верховного Суду від 12 вересня 2019 року рішення Червоноградського міського суду Львівської області від 07 листопада 2018 року та постанову Львівського апеляційного суду від 18 квітня 2019 року в частині стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліментів у розмірі 1/6 частини з усіх видів заробітку (доходу), починаючи з 07 травня 2018 року, залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 вересня 2019 року у справі № 459/1381/18 (провадження № 61-9328св19) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84375458>.

4. Стягнення аліментів на утримання батьків

4.1. Звільнення від обов'язку утримувати матір, батька може мати місце лише у випадку, якщо такий обов'язок у дочки, сина виник

07 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення сторін справу за первісним позовом (відповідач за зустрічним позовом) ОСОБА_1 до ОСОБА_2 відповідача за первісним позовом (позивач за зустрічним позовом) про стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків – первісний позов та про звільнення від обов'язку утримувати батька – зустрічний позов.

Касаційний цивільний суд погодився з рішенням судів першої та апеляційної інстанцій в частині відмови в первісному позові, проте дійшов висновку про необхідність відмови в зустрічному позові.

Позивач, звернувшись до суду із позовом про стягнення зі своєї повнолітньої доньки аліментів на своє утримання, вказував на те, що він є інвалідом I групи та потребує сторонньої допомоги у виконанні життєво важливих соціальних функцій. Водночас донька позивача звернулась до суду із зустрічним позовом про звільнення від обов'язку утримання непрацездатного батька, аргументуючи його тим, що останній ухилявся від виконання своїх батьківських обов'язків щодо її належного виховання та утримання до її повноліття.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу відхилено, рішення суду першої інстанції залишено без змін, яким у первісному позові відмовлено та задоволено зустрічний позов. Оскільки факт потреби матеріальної допомоги позивачем не доведено, таке виключає можливість застосування частини першої статті 202 СК України та обов'язок відповідача утримувати свого непрацездатного батька. При задоволенні зустрічного позову суди дійшли висновку, що батько ухилявся від виконання своїх батьківських обов'язків щодо належного виховання та утримання

своєї доньки в період до її повноліття, що є підставою для відмови в позові про стягнення з доньки аліментів на користь батька.

Відповідно до частини першої статті 204 СК України дочка, син можуть бути звільнені судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків.

Тлумачення статті 204 СК України свідчить, що вона може застосовуватися, якщо встановлено у сукупності такі обставини: а) непрацездатність матері, батька; б) потребу матері, батька в матеріальній допомозі; в) ухилення матері, батька від виконання батьківських обов'язків.

Верховний Суд роз'яснив, що звільнення від обов'язку утримувати матір, батька може мати місце лише у випадку, якщо такий обов'язок у дочки, сина виник.

Хоча суди встановили, що позивач за первісним позовом не довів факту потреби матеріальної допомоги, однак не врахували, що у відповідача за первісним позовом не виник обов'язок утримувати позивача і зробили передчасний висновок про задоволення зустрічного позову.

Постановою Верховного Суду від 07 листопада 2018 року рішення Петрівського районного суду Кіровоградської області від 09 березня 2017 року та ухвалу апеляційного суду Кіровоградської області від 12 квітня 2017 року в частині задоволення зустрічного позову ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про звільнення від обов'язку утримувати батька скасовано. Ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 12 квітня 2017 року в іншій частині залишено без змін.

У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про звільнення від обов'язку утримувати батька відмовлено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 листопада 2018 року у справі № 400/1621/16-ц (провадження № 61-18661св18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77720678>.

4.2. Отримання матір'ю/батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько/мати не потребують матеріальної допомоги

05 вересня 2019 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_1 про стягнення аліментів на утримання непрацездатної матері.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Судами встановлено, що відповідач є рідним сином позивача, остання є пенсіонеркою та отримує пенсію у зв'язку з втратою годувальника, більшу ніж прожитковий мінімум, встановлений законом для осіб, які втратили працездатність, має онкологічне захворювання.

Тлумачення статті 202 СК України свідчить, що обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей утримувати батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із зазначених умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу.

При встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі. При цьому отримання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько (мати) не потребують матеріальної допомоги.

Таким чином, у справі, що переглядається, суд першої інстанції, правильно встановивши обставини справи й застосувавши норми матеріального права, дійшов обґрунтованого висновку про те, що позивачка є пенсіонеркою, непрацездатною, має важке захворювання, потребує лікування, а тому має необхідність у матеріальній допомозі, яку відповідач, який є її сином, не надає, хоча є працездатним, офіційно працевлаштований і має можливість сплачувати аліменти на утримання матері.

Постановою Верховного Суду від 05 вересня 2019 року постанову Дніпровського апеляційного суду від 11 грудня 2018 року скасовано, рішення Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 21 серпня 2018 року залишено в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 05 вересня 2019 року у справі № 212/1055/18-ц (провадження № 61-2386сво19) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84182574>.

5. Стягнення аліментів на утримання чоловіка (дружини)

5.1. Право на утримання (аліменти) має непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом

28 березня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про стягнення аліментів.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За положеннями частин другої – четвертої статті 75 СК України право на утримання (аліменти) має той із подружжя, хто є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Непрацездатним вважається той із подружжя, хто досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи. Один із подружжя є таким,

що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Право на утримання після розірвання шлюбу регламентується статтею 76 СК України, за змістом якої розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу; після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу; особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу.

Аналіз указаних норм матеріального права дає підстави для висновку, що аліментні зобов'язання на утримання одного з подружжя можуть призначатися за наявності юридичних складових – сукупності певних умов, зокрема: перебування у зареєстрованому шлюбі або після розірвання шлюбу, якщо особа стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу, а також коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу; непрацездатність одного з подружжя; потреба в матеріальній допомозі; нижчий від прожиткового мінімуму рівень матеріального забезпечення.

Таким чином, право на утримання (аліменти) має зазначена вище непрацездатна особа, яка не забезпечена прожитковим мінімумом.

Судом встановлено, що на час звернення до суду позивач отримувала пенсію по інвалідності та її доходи забезпечували їй прожитковий мінімум, встановлений законом для осіб, які втратили працездатність, крім того, ОСОБА_4 стала інвалідом II групи задовго до її одруження з відповідачем.

А тому її не можна вважати особою, яка потребує матеріальної допомоги в розумінні частини четвертої статті 75 СК України.

Постановою Верховного Суду від 28 березня 2018 року рішення Корольовського районного суду міста Житомира від 08 листопада 2017 року та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 12 грудня 2017 року залишено без змін.

Nota Bene! Підтверджена правова позиція викладена в постанові Верховного Суду України від 16 серпня 2017 року у справі № 6-1111цс17 можна ознайомитися за посиланням <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68480656>

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 березня 2018 року у справі № 296/5385/17 (провадження № 61-4187св 18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73156827>.

Аналогічна позиція сформульована у постанові Верховного Суду від 11 жовтня 2018 року у справі № 161/16931/16-ц (провадження № 61-23149св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77136276>.

6. Спори про стягнення аліментів з іноземних громадян

6.1. Питання щодо стягнення аліментів з іноземних громадян вирішується згідно із законодавством України, якщо позивачем є громадянин України

16 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_6, громадянина Королівства Швеція, про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Рішенням районного суду, яке залишено ухвалою апеляційного суду без змін, вирішено питання щодо стягнення розміру аліментів відповідно до вимог статей 182, 183, 184 СК України, з урахуванням доходу відповідача та перебування на його утриманні двох інших його неповнолітніх дітей.

Рішення суду першої інстанції в частині відмови у задоволенні вимог позивача про позбавлення батьківських прав ОСОБА_4 не оскаржувала.

Оскільки позивачем у зазначеній справі виступала громадянка України, яка має постійне місце проживання і місце реєстрації на території України, суди правильно визначилися з характером спірних правовідносин, правильно застосували закон, що їх регулює.

Постановою Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року рішення Богунського районного суду м. Житомира від 20 грудня 2016 року та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 14 березня 2017 року залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 16 жовтня 2018 року у справі № 295/4474/15-ц (провадження № 61-29205 св 18) можна ознайомитися за посиланням <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77684730>

Аналогічна позиція сформульована у постанові Верховного Суду від 05 грудня 2018 року у справі № 628/8821/13-ц (провадження № 61-17538св18) <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78528804>

Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо призначення, зміни, стягнення аліментів. – Київ, 2019. – Вип. 3. – 20 стор.

Затверджено на нараді суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду 21 жовтня 2019 року.

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua